УДК:37.013

БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИ ОКУУЧУЛАРДЫ ТОЛЕРАНТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООГО ДАЯРДООНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

Байсалов Ж.У., Нусупова Р.С.
ЖАМУ, Жалал-Абад ш.

Аннотация

Макалада окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого болочок мугалимдерди даярдоонун максаты жана маселелери каралды.

Аннотация

В статье рассмотрено цели и задачи подготовки будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников.

Азыркы билим берүүдө өсүп келе жаткан муундарга толеранттуулук тарбиясын берүү окутуу-тарбиялоо ишиндеги негизги милдет болуп саналат.

Бул багытта атайын илимий изилдөөлөр жүргүзүлүп ал педагогика илиминде жаңы багыт катары таанылып жатат. Мисалы, Н.А.Асипова өзүнүн окуучулардын улуттар аралык баарлашуу маданиятын калыптандыруунун илимий педагогикалык негиздерин, XX кылымдын башындагы кыргыз интеллигенциясынын мурастарындагы улуттук баалуулуктар аркылуу окуучуларды ата мекенди сүйүүгө тарбиялоо –Р.А.Кутанова, англис тилин окутуу процессинде студенттерде толеранттуулукту өрчүтүү-К.Р.Алдашева, улуттук-психологиялык факторлордун башталгыч класстын окуучуларын көп улуттуу маданиятка тарбиялоодо тийгизген таасири-Адылбек кызы Гүлназ, Г.Ж.Карагозуева-Башталгыч класстын окуучуларында адеп маданиятын калыптандыруунун педагогикалык негиздери, О.Г.Ким өзүнүн илимий диссертациясында башталгыч класстын окуучуларын кыргыз жана корей элдеринин каада-салттарынын мисалында толеранттуулукка тарбиялоо боюнча педагогикалык сунуштарын берген, М.Х.Манликова- этнотолеранттуулукка тарбиялоодо этномаданий лексикографиянын педагогикалык негиздерин караса, К.М.Миталипов- элдик педагогиканын негизинде башталгыч класстын окуучуларында толеранттуулукту калыптандыруу маселесине кайрылган жана М.Г.Сидорова гуманитардык адистиктердин студенттеринде кесиптик көп маданияттуулук компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык негиздерин карап чыккан. Аталган багытта атайын изилдөөлөр жүргүзүлүп жатканы менен аны тарбиялоо ишиндеги багыттын бири катары кароо жагы жолго коюлуп кете элек.

Биздин оюбузча билим берүү мекемелеринде окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого (ОТТ) студенттерди даярдоо сөзсүз зарыл. Аны жогорку билим берүү стандартында каралган психологиялык-педагогикалык жана жарандык билим берүүчү дисциплиналары, педагогикалык практика, сабактан тышкаркы тарбиялоо иштери аркылуу жүзөгө ашырууга болот.

Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого болочок мугалимдерди даярдоонун критерийине кирген жалпы кесиптик компетенттүүлүгүнүн түрдүү деңгээлде өнүккөнүн эске алып, ошондой эле адистиктердин өзгөчөлүгүн, педагогикалык билим берүү мекемелеринде окуу мөөнөтүнүн түрдүүлүгүн эске алып, биз окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого даярдоонун модели вариативдик маселелер практикада, илимий-изилдөө иштеринде, тиешелүү тематикалык тандоо курстарында камтылышы мүмкүндүгүн белгилейбиз. Ошондуктан, ОТТго даярдоонун структурасы ***инварианттык*** жана ***вариативдик*** бөлүктө берилиши мүмкүн.

ОТТго болочок педагогдорду даярдоонун ***инварианттык бөлүгү*** бардык студенттерге милдеттүү болуп эсептелет жана окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоо проблемасын окуп үйрөнүүдө жарандык билим берүү жана билим берүү жөнүндөгү мамлекеттик стандарттагы педагогикалык-психологиялык дисциплиналарды өздөштүрүүдө, педагогикалык практика учурунда бир катар милдеттүү тапшырмаларды, илимий - изилдөө иштерин аткарууда, сабактан тышкаркы тарбиялоо иштеринде сөзсүз керек.

Вариативдик бөлүк, студенттердин өзгөчөлүгүнө, керектөөлөрү, кызыкчылыгына, жөндөмүнө, даярдык деңгээлине багытталган жана толеранттуулукка тарбиялоо процессин тандоо курсун окуп үйрөнүүдө, илимий иште өз эрки менен катышууда жана практика учурунда кызыккан студенттердин изилдөө тапшырмаларын аткаруусуна жараша болот.

Белгилей кетүүчү нерсе, даярдоонун вариативдик бөлүгү студент ээ болуп жаткан адистиктин өзгөчөлүгүн чагылдыруусу керек.

Илимдеги педагогикалык ишмердүүлүктүн түрдүү аспекттерине мугалимди даярдоонун моделинин теориялык анализи максатты аныктоо даярдоо процессин моделдөөнүн чечүүчү моменттеринин бири катары эсептөөгө негиз түзөт [3].

Педагогикалык максат катары педагог менен окуучунун өз ара аракеттешүүсүнүн жыйынтыгын түшүнүү кабыл алынган. Ал, педагогдун аң сезиминде жалпы элестөөлөр түрүндө калыптанып, тиешелүүлүгү боюнча тандалат жана педагогикалык процесстин калган компоненттери бири-бирине айкалышат [1].

Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого педагогдорду даярдоонун максатын аныктоо үчүн нормативдик документтерди окуп чыгуу талап кылынды, анткени ал максаттуу көз караштты калыптандырууну жана кесиптик билим берүү мекемелеринде педагогду даярдоонун жалпы мазмунун аныктайт.

Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого болочок педагогдорду даярдоонун максаттарын жана маселелерин тандоодо биз толеранттуулукка тарбиялоонун, процесси уюштуруунун, даярдоонун өзгөчөлүктөрүн эске алдык. Ушуга байланыштуу кесипкөйлүккө даярдоонун максаты билим берүүчү кызматтарды көрсөтүүчү түрдүү буйрутмачылардын жана билим берүүнүн бардык субөекттеринин талабын чагылдыруусу керек. Билим берүү мекемесининде окуй башатаган мезгилден тартып эле калыптана баштаган ОТТну уюштуруу үчүн маанилүү болгон, билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн сапаттарын аныктоо үчүн респонденттерди сурамжылоо иштери жүргүзүлгөн. Респонденттердин жоопторун карап чыгып, толеранттуулук сапатын калыптандыруу жана тарбиялоо үчүн маанилүү сапаттарды, билим, көндүм, билгичтиктерди аныктоого мүмкүндүк берди. Алардын ичинен маанилүүлөрүн белгилейбиз:

- жалпы педагогикалык билим, билгичтик, көндүм, сапаттар педагогикалык-

психологиялык дисциплиналарды окуп-үйрөнүү менен калыптандырууга жана өнүктүрүүгө мүмкүн: гуманисттик багытталган, эмпатиялуулук, сабырдуулук, кызматташууга багытталгандык, нравалык сапаттарды калыптандыруу жана тарбиялоо жөнүндө билимдер ж.б.;

- каралып жаткан багыт боюнча атайын иш аракеттерди уюштуруу аркылуу

гана калыптануучу жана өнүгүүчү атайын сапаттар жана билим, билгичтик, көндүмдөр: балдарда толеранттуулукту калыптандыруу жана тарбиялоо механизмдеринин маанисин билүү, бул процессти уюштура билүү жөндөмдүүлүгү, тарбиялануучуларда бул сапаттын өнүгүүсүнө диагностиканы жүргүзө билүүсү ж.б. Берилген бул системаны кеңири кароого токтолобуз.

1. Студентте окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоо процессин эффективдүү уюштуруу үчүн зарыл болгон билимди калыптандыруу.

Ал билимдерди төмөндөгүдөй бири-бири менен байланышкан топторго бөлдүк:

1.1. “Толеранттуулук-коом жана дүйнө маданияты” [аларга толеранттуулуктун социалдык баалуулугу жөнүндөгү билими; маданияттардын көп түрдүүлүгү; элдерди бириктирүүчү жалпы факторлор; ар түрдүү маданияттын өкүлдөрүнүн дүйнө таанымындагы, жүрүм-турумундагы, ой-жүгүртүүсүндөгү өзгөчөлүгү, көп маданияттуу чөйрөдөгү жеке окшоштугу“ кирет, (Л.В.Зубарева)- кросс-маданияттуу психология тармагы, этнопсихология, этнопедагогика, этнография, социология, тарых, коом таануу, социалдык психология].

1.2. “Толеранттуулук-балдар чөйрөсү жана баланын инсандуулугу” (балдардын жамаатында толеранттуулук жана интолеранттуулуктун пайда болуусу жөнүндө билим, психикалык механизмдер жана калыптандыруунун мыйзам ченемдүүлүгү жөнүндө, толеранттуулукка тарбиялоо жана өнүктүрүү адеп-ахлактык сапат катары, инсандын инструменталдык баалуулугу катары ж.б.,-педагогикалык-психологиялык дисциплиналардын тармагы).

1.3. “Толеранттуулук-аны тарбиялоонун методикасы” (толеранттуулукка тарбиялоонун максаты, маселелери, мазмуну, каражаттары, методдору, формасы, технологиясы жөнүндөгү билимдер, толеранттуулукка тарбиялоонун методологиялык негиздери, толеранттуулук педагогикасы тармагындагы программалык жана концептуалдык документтер ж.б.,-педагогикалык-психологиялык дисциплиналар).

1.4. “Толеранаттуулук- мугалим жана педагогикалык кесип” (толеранттуулукту педагогикалык маанилүү сапат катары, толеранттуулук педагогикалык чеберчиликтин жана педагогикалык маданияттын компоненти катары, педагогдун инсандык өнүгүүсү үчүн толеранттуулуктун маанилүү экендиги, мугалимдин толеранттуу жана интолеранттуу жүрүм-турумундагы белгилери, көп маданияттуулуктун шартында билим берүү процессинин бардык субъекттери менен мамиле түзө билүү жөндөмдүүлүгү, өзүн толеранттуулукка тарбиялоо жолдору, көп маданияттуу билим берүү мейкиндигинде педагогикалык ишмердүүлүктү уюштуруунун өзгөчөлүгү ж.б., -педагогикалык-психологиялык дисциплиналар тармагы).

Ошону менен катар көпчүлүк учурда мугалимдер балдарды жана өспүрүмдөрдү тарбиялоону кантип ишке ашыруу керектигин билишет жана түшүнүшөт, бирок практикада аны уюштурушпайт. Анын себеби биздин оюбузча бул иш аракетти уюштуруу үчүн зарыл болгон бир катар маанилүү көндүм, жөндөмдүүлүктөрдүн, сапаттардын калыптанбагандыгынан болушу мүмкүн.

2. Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоо менен байланышкан көйгөйлөрдү жемиштүү чечүүгө педагогго мүмкүндүк берүүчү көндүмдөрдү калыптандыруу:

2.1. Маданий чөйрөнү таанып билүү, (анын ичинде көп маданияттуу билим берүү чөйрөсүн) өзүн бул чөйрөнүн бир бөлүгү катары, толеранттуулук социалдык жана инсандык баалуулук катары, нравалык сапат катары, толеранттуулукка тарбиялоо тармагындагы тажрыйбасын үйрөнүү жөндөмдүүлүгү.

2.2. Толеранттуулукка тарбиялоонун максатын тышкы шарттарга жараша конкреттүү педагогикалык маселелерге, нравалык өнүгүү деңгээлине жана толеранттуулуктун окуучуда калыптануусуна, мугалимдин жеке педагогдук мүмкүнчүлүктөрүнө жараша трансформациялай билүү жөндөмдүүлүгү.

2.3. Тарбиялоонун ыңгайлуу шарттарын, мазмунун, каражаттарын, усулдарын, ыкмаларын, формаларын, технологиясын тандай билүү жөндөмдүүлүгү.

2.4. Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоо процессин гуманисттик билим берүү шартында жана окутуу-тарбиялоо процессинин логикасында уюштуруу жана долбоорлоону билүү жөндөмдүүлүгү.

2.5. Толеранттуулукка окутуу чөйрөсүн түзө билүү жана билим берүү процессинин субөекттери менен толеранттуу өз ара аракеттешүү , башканы баалуулук катары кабыл алуу;

2.6. Каралып жаткан багыт боюнча тарбиялоонун жыйынтыгын түзөтүү жана диагностиканы ишке ашыра билүү жөндөмдүүлүгү.

2.7. Көп маданияттуу билим берүү мейкиндигинде педагогикалык ишмердүүлүктү ишке ашыра билүүсү;

2.8. Толеранттуулукка тарбиялоонун жеке жана автордук системасын долбоорлой билүүсү.

2.9. Толеранттуулук педагогикасы тармагында методологиялык жөндөмдүүлүгү;

3. *педагог тарабынан толеранттуулукка тарбиялоо процессин эффективдүү уюштурууну камсыз кылуучу педагогикалык жөндөмдүүлүктөрдүн курамын калыптандыруу.*

3.1.Окуучуларда толеранттуулуктун мазмунун жана ага тарбиялоо процессин эле таанып билбестен, толеранттуу педагогикалык мамиле кылуу жана өз ара аракеттешүүгө, көп маданияттуу билим берүү мейкиндигиндеги өзгөчөлүктөрү, субөекттерин мүнөздөөчү гностикалык жөндөмдүүлүгү.

3.2. Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоо маселелеринин келечегин аныктоону өз ичине камтый алган , долбоорлоо жөндөмдүүлүгү.

3.3. Конструктивдүү жөндөмдүүлүктөр, педагогдун өз ишмердүүлүгүн куруу өзгөчөлүгүн чагылдырган жана жалпы тарбиялоонун өзгөчөлүгүн эске алуу менен толеранттуулукка тарбиялоо процессинде окуучулардын ишмердүүлүгү, толеранттуулуктун өнүгүү деңгээли жана толеранттуулук сапатынын болушу.

3.4. Толеранттуулукка тарбиялоонун шарттарынын бири катары педагогдун окуучулар менен толеранттуу мамилесин уюштурууну камсыз кылуучу коммуникативдик жөндөмдүүлүктөр.

3.5. Уюштуруучулук жөндөмдүүлүгү, окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоо процессин жемиштүү уюштурууга мүмкүндүк берүүчү жана педагогдун чөйрөнүн түрдүү өкүлдөрү менен толеранттуу кызматташуусу.

4. *Инсандык сапаттардын системасынын калыптанышы, педагогдун окуучулар менен толеранттуу өз ара аракеттешүүнү түзүүсүнө жана окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоону уюштуруу үчүн зарыл:* гуманисттик багытта өз сөзүнө жана иш аракетине каршы болбогон, өзүн кармай алган корректүү, так, кең пейил, эмпатиялуу, өзүн эмоционалдык башкара алган сапаттар.

Сурамжылоонун жүрүшүндө берилген суроолорго так, кеңири маалымат берген респонденттердин жообуна негизденип, окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого студенттерди даярдоонун максатын аныктоого болот. Натыйжада, окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого студенттерди даярдоонун максатын аныктоодо педагогикалык-психологиялык жалпы түшүнүктөрдө кеңири колдонулуп жүргөн формулировкаларды колдондук. Мындай түшүнүктөр болуп: толеранттуулук тармагындагы компетенттүүлүк, маданияттар аралык педагогикалык компетенттүүлүк, калыптанган түшүнүктөр эсептелет.

Ошого байланыштуу, толеранттуулукка тарбиялоого болочок педагогдорду даярдоонун максатына биз төмөндөгүдөй аныктама бердик: **толеранттуулукка тарбиялоо тармагында компетенттүүлүктү жана маданияттар аралык педагогикалык компетенттүүлүктү калыптандыруу, окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоодогу калыптанган көз караштардын биримдигине негизделген педагогдун кесиптик жана жеке жашоо чөйрөсүндөгү толеранттуу жүрүм-турумду өнүктүрүү.** Белгилей кетчү

нерсе даярдоонун максаты үч бөлүктүү структурага ээ, анын ар бир компоненти маанилүү жана максатка улам кийинки компонентти камтууга шартталган.

Болочок педагогдун окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоону уюштуруу тармагында болочок педагогдордун компетенттүүлүгүн калыптандыруу төмөндөгү маселелерди чечүүнү талап кылат:

- *Билим берүүнү гумандаштыруу шартында толеранттуулукка тарбиялоонун мааниси*

жөнүндөгү билимди калыптандыруу, анын өнүгүүсүнүн психологиялык механизмдери, балдар жамаатында толеранттуулук жана интолеранттуулуктун пайда болуусу, толеранттуу окутуу чөйрөсүн түзүү жолдору жөнүндө;

- *толеранттуу окутуу чөйрөсүн түзүү боюнча жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу,*

максатка ылайык, пландаштырылган, толеранттуулукка тарбиялоону ишке ашыруу жана талдоо;

- *толеранттулукка тарбиялоонун технологияларына ээ болуу;*
- *окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоону уюштуруунун проблемалары жана кыйынчылыктары менен таанышуу;*
- *эмпатиянын гуманисттик багытта калыптанышы, эмоционалдык өзүн-өзү башкарууну өнүктүрүү [4].*

Толеранттуулукка тарбиялоо процесси мугалимден окутуу мейкиндигинде түрдүү маданияттар менен жагымдуу мамиледе болуу керектигин талап кылаарын белгилейбиз (баланын, мугалимдин маданияты, өспүрүмдүн жеке маданияты, үй-бүлөлүк тарбиялоонун маданияты ж.б.) [4].

Маданияттар аралык педагогикалык компетенттүүлүктү (Л.В.Зубарева, дүйнөнүн көп түрдүүлүгү жөнүндөгү билимдердин жыйындысын көрсөтүүчү, көп маданияттуу билим берүүдө педагогикалык ишмердүүлүктүн өзгөчөлүгү, "көп түрдүүлүккө жеке окшоштугу, маданий, этникалык азчылыктарга, толеранттуу мамиле жасоо, окутуу тарбиялоо процессинде ар түрдүү маданияттар менен кездешкен кырдаалда коммуникативдик жана кесиптик-ишмердүүлүк жөндөмдүүлүгүн эффективдүү ишке ашыруу") калыптандыруу зарылдыгы мына ушундайча келип чыгат [5].

Коюлган максатка жетүү үчүн төмөнк*у маселелерди чечүү керек:*

-жашоодогу көп маданияттуу чөйрө, түрдүү маданияттардын өкүлдөрүнүн психологиялык өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү билимдерди жана көз караштарды калыптандыруу;

- *өзүн социумдун, этностун, маданияттын өкүлү катары элестетүү жана билимди калыптандыруу, өзүн таануу мадянятын жана жөндөмдүүлүгүн жүзөгө ашыруу;*
- *толеранттуулук мугалимдин кесиптик маанилүү сапаты экендиги тууралуу билимин калыптандыруу, көп маданияттуу билим берүү шартында толеранттуу өз ара аракеттешүүнү түзүү жөндөмдүүлүгү жөнүндө, өзүндө толеранттуулукту тарбиялоо жөндөмдүүлүгү, толеранттуу өз ара аракеттешүүнү уюштуруу; болочок мугалимде толеранттуулукту өнүктүрүү жөнүндө билимдерди калыптандыруу* [5].

Ошону менен бирге, бул ишмердүүлүккө даярдык, анын туруктуу, максаттуу мүнөздө болуусу белгилүү бир калыптанган түшүнүктөрдүн бар экендиги менен түшүндүрүлөөрүн белгилейбиз (Д.Н. Узнадзе, И.С.Кон) жана ошол калыптанган түшүнүктөр келип түшкөн маалыматтын маанилүүлүгүн аныктайт жана кийинки жүрүм-турумду шарттайт. "Калыптанган түшүнүктүн" маанисин аныктоодо биз бул түшүнүктү "белгилүү активдүүлүккө карата даярдык, тигил же бул муктаждыктарды канааттандырууга жөндөмдүү болуу абалы" катары берген окумуштуулардын оюна кошулабыз [6.28-бет]. Натыйжада, балдарда толеранттуулукту тарбиялоонун калыптанган

түшүнүктөрүнүн биримдиги жана болочок мугалимдин толеранттуу жүрүм-туруму, суденттин аң-сезимдүү жана аң сезимсиз психикалык абалын жөнгө салат. Ал толерантуулукка тарбиялоону уюштурууну жана өз ишмердүүлүгүн толеранттуулук принцибине ылайык ишке ашырууда байкалат.

Психологдор тарабынан аныкталган когинитивдик, эмоционалдык-баалоочу, жүрүм-турумдук түзүмдү ичине камтыган калыптанган түшүнүктөрдүн түзүмүн эске алуу менен, биз окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого болочок педагогдордо керектүү түшүнүктөрдүн түзүмүн жана жеке толеранттуу жүрүм-турум компоненттердин биримдиги катары: когинитивдик (толеранттуулук образы жана толеранттуулукка тарбиялоо процесси таанып билүү жана кабыл алуу обөектиси катары), эмоционалдык-баалоочулук (керектүү түшүнүктөрдүн обөектисине карата позитивдүү же негативдүү мамиле), жүрүм-турумду (керектүү түшүнүнктөрдүн обөектисине карата белгилүү иш аракеттерге даяр болуу, эрктик күч аракетти жүзөгө ашырууга даяр болуу)карайбыз.

Андыктан калыптанган түшүнүктүн теоиясына ылайык, даярдоо процессинде, алгачкы таанып биле элек көз караштардын ордуна установка-ынануу (туруктуу, таанылган) келген, ал ишмердүүлүктүн таанымал мотиви болуп саналат[6]. Толеранттуулукка тарбиялоо боюнча билимдин жана билгичтиктердин туруктуу системасын калыптандыруу студентте ишмердүүлүктүн бул түрүнө мотивациянын болушунун негизинде гана мүмкүн. Мындай болбосо, билим жана билгичтиктер студентке керексиз жана таанылбаган формалдуу маалыматтардын жыйындысы болуп калат.

Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого карата установкалардын биримдигин калыптандыруу жана педагогдун толеранттуу жүрүм-туруму төмөнкү маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берет:

- толеранттуулуктун баалуулугу, толеранттуулукка тарбиялоонун максаты жана маселелери

жөнүндөгү пикирлерди жана билимдерди калыптандыруу;

- балдарда жана өспүрүмдөрдө толеранттуулукка жана толеранттуулукту тарбиялоого аң сезимдүү мамилени калыптандыруу;
- окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоодо коомдук жана кесиптик мотивдерди калыптандыруу, бул проблеманы изилдөөнү жүргүзүүгө -мотивациялоо жана андан алган билимдерин жана билгичтиктерин турмушта колдонуу;
- курчап турган чөйрөдөгү субъекттер менен толеранттуу өз ара аракеттешүүгө багыттоону калыптандыруу.

Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого студенттерди даярдоо жаатында окуу процессинин эффективдүүлүгүн камсыздоочу максатка ылайык калыптанган көз караштар жана маселелер мазмун үчүн ориентир болуп калды жана өз кезегинде каражаттарды аныктоонун зарылдыгын шарттады.

Адабияттар

1. Педагогическая энциклопедия Т.3, 2 изд., М., 1964-стр 66.
2. Философский словарь.ред.И.Т. Фролова-М.1986.
3. Белкина В.Н. Подготовка студентов к педагогическому регулированию взаимодействия детей раннего возраста со сверстниками. Дисс.д.п.н. Ярославль 2000г.
4. Ханова К.С. Формирование взаимотношений учителя и подростков в современных социокультурных условиях. Автореферат дисс.к.п.н., Волгоград 2002г.

5. Асташова Н.А. Учитель: Проблема выбора и формирование ценностей. М.: Изд-во Московский психолого-педагогичекий института 2000г.
6. Узнадзе Д.Н. Теория установок, М.:Изд-во Московский психолого педагогический институт, 1997г.